

**SELAHADDIN ÜNİVERSİTESİ
DİLLER FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ**

**“TÜRKÇENİN BÜRÜNSEL ÖZELLİKLERİ”
(ULAMA,DURAK,VURGU)**

**HAZIRLAYAN
Nuray MOFAK**

**TEZ DANIŞMANI
ÖĞR.ÜYE.Murtaza NECMETTİN**

Erbil -2022

**SELAHADDIN ÜNİVERSİTESİ
DİLLER FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ**

**“TÜRKÇENİN BÜRÜNSEL ÖZELLİKLERİ”
(ULAMA,DURAK,VURGU)**

**HAZIRLAYAN
Nuray MOFAK**

**TEZ DANIŞMANI
ÖĞR.ÜYE.Murtaza NECMETTİN**

Erbil -2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ULAMA.....	4
1.1. Ulama ile ilgili kurallar	5
1.2. Aruz ölçüsünde vasl (ulama) nedir	7
İKİNCİ BÖLÜM: DURAK	9
2.1. Şiirde Durak	11
2.2. Şiirlerde Durak Nasıl Bulunur ?	11
2.3. Nerelerde Duraklama Yapılır.....	11
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: VURGU	14
3.1. Türkçede Vurgunun Bölümleri :.....	16
3.2. Sözcük Vurgusu:	16
3.3. Kelime Grubunda Vurgu:.....	17
3.4. Tamlamalardavurgu:.....	17
3.5. Birleşik kelimelerde vurgu:.....	17
3.6. Cümle vurgusu:	17

3.7. Pekiştirme vurgusu:.....	18
3.8. Eklenmede vurgu:	18
3.9. Vurgu Çekmeyen Ekler.....	18
3.10. Abartma Vurgusu	19
3.11. Güneybatı Anadolu Ağızlarında (GBAA) Vurgu:.....	20
3.12. Sarıgöl İlçesi Ağızlarında (SA) Vurgu :	20
3.13. Sarıgöl İlçesi Ağızlarında Kelime Tabanlarında Vurgu	21
İki Heceli Kelimelerde.....	21
Üç Heceli Kelimelerde.....	21
3.14. Sarıgöl İlçesi Ağızlarında Zarflarda Vurgu	22
3.15. Sarıgöl İlçesi Ağızlarında Özel Adlar	22
Kişi Adları.....	22
Yerleşim Yer Adları.....	22
SONUÇ	23
KAYNAKÇA	24

ÖZET

Yaptığımız bu çalışmada, yaygın olarak ulama, durak ve vurgu olarak adlandırılan bürünsel konuşma özellikleri ele alınmaktadır. Türkçenin bürünsel özelliklerini inceleyen bu araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ulama ele alınmaktadır. İkinci bölümde de durak ve üçüncü bölümde ise vurgunun incelenmesi yapılmaktadır .

Çalışmamızın birinci bölümünde ulamanın genel bir şekilde tanımı yapılmaktadır ve örnekler verilmektedir, ulama ile ilgili kurallar ve bu kuralların yazı dili ve konuşma dilini ne biçim değişikliklere uğratması bahs edilmektedir, sonra aruz ölçüsünde ulamayı anlatılmaya hedeflenmektedir.

İkinci bölümde durağın tanımı ve durağın etkili konuşmada ne kadar önemli olduğunu açıklanmaktadır , durağın şiirde ne şekilde bulunuşu, metinlerde durağın nerelerde yapılması ve bu duraklama metine ne biçimde etkilemesi açıklanmaya hedeflenmektedir.

Üçüncü bölüm ise vurgunun tanımı ve konuşmayı nasıl güzel ve etkili yapması açıklanmaktadır. sonra vurgunun bölümlerinden söz edilmektedir, daha sonra Güneybatı anadolu ağızlarında vurgu ve Sarıgöl ilçesi ağızlarında vurgu açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulama ,Vurgu, Durak, Türkçenin Bürünsel Özellikleri, Ses Bilgisi

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkçe dilbilgisinde önemli konulardan biri olan bürünsel özellikler üzerine inceleme yapılmaktadır. Yapılan çalışmada, bürünsel özelliklere yönelik dinleme ,okuma ve konuşma becerisi için öneminden bahsedilmektedir. Türkiye Türkçesinde ses bilgisinin bürünsel özelliklerini ihtiva eden bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Bunun için ilk olarak konuyla ilgili kaynaklar taranarak ve bürün ile ilgili kaynaklara ulaşmaya çalışılmaktadır. bürünsel özelliklerle ilgili başta vurgu ve tonlama olmak üzere; ezgi, ton, durak, ulama gibi terimlerle karşılaşmaktadır. Bu araştırmada tanım ve açıklamalarıyla birlikte (vurgu , durak ve ulama) açıklanmaya çalışılmaktadır.

TEŞŞEKÜR KISMI

Araştırmamın uygulama sürecinde yardımlarını esirgemeyen katkılarıyla beni yönlendiren ve araştırmanın her aşamasında bana yardımcı olan değerli hocama Öğr.Üye Murtaza NECMETTİN'e çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

Konuşma sırasında sözcük ve cümlelerin söyleniş biçiminde görülen ulama, durak ,vurgu, ton, ezgi gibi ses özelliklerine **bürünsel özellikler** denir. Bürünsel özellikler genellikle yazı dilinde gösterilmez. Çünkü bu ses özellikleri daha çok konuşma sırasında görülen, bazen kişilerin ruhsal durumlarını yansıtan söyleyiş özellikleridir. (HENGİRMEN 2006 :95)

Bürün ve beraberinde gelen vurgu ve ezgi gibi sesbilimsel araçlar, bir sözce ya da fiilin işleyişi konusunda birçok bilgi sağlamaktadır. fiildeki vurgu, duraklama ve diğer ses araçlarının değişmesiyle ortaya çıkan ezgi örüntüsü, bize sözdizimsel yapı, bilgi yapısı ve diğer dilbilgisel yapılarla ilgili ipuçları vermektedir. Dolayısıyla, konuşma dilinin işleyişini anlamak için bürünü ve onun sözdizimsel, anlambilimsel yapılarla etkileşimini anlamamız gerekmektedir. (İVOSEVIC 2011: 1)

Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin konuşma ve yazma becerilerindeki hatalarının temel kaynağı seslerin tam olarak ayırđına varamamalarıdır. Bunun yanında anadillerindeki seslerin hedef dildekenden az ya da çok olması veya tam olarak denk seslerin olmaması da hedef dildeki sesleri tam ve doğru çıkarmalarını engelleyebilmektedir. Bunun için hedef dil olarak Türkçeyi öğrenenlerin Türkçenin ses özelliklerinin farkına varmalarını sağlayacak sesletimle ilgili öğretim yöntem ve etkinliklerine ihtiyaç vardır. Sesletim, konuşma akışında ses ve parçalar üstü özellikleriyle, seslerin algılanmasını ve üretimini içeren bir beceridir Çoğu dil öğretmeni tarafından, hedef dilin vurgu ve tonlama kalıpları ile ifade edilmesinden ziyade seslerle ilgili olduğu düşünülse de, sesletim becerisi hem parçalı hem de bürünsel özellikler olarak ele alınmaktadır. Bürünsel özellikler olarak bilinen prozodi; (Monrad-Krohn) tarafından **içsel** (dile özgü), **entelektüel**, **duygusal** ve **sözsüz** olmak üzere dörde ayrılmıştır. **İçsel** (dile özgü) **prozodi**, anlama göre tonlamayı alçaltıp yükseltmek; anlamın netleşmesi için bir ifadenin belirli bölümleri veya kelimeleri üzerindeki vurgu ve zamanlamayı değiştirmek gibi işlevleri yerine getirir. **Entelektüel prozodi** konuşmaya tutumları; **duygusal prozodi** mutluluk, üzüntü, korku, öfke gibi duyguları; **sözsüz prozodi** ise yine net ve sözel olmayan anlamları ekler. Etkili ve iyi bir iletişim

için, hem ana hem de yabancı dilde nefes, ses, sesletim ve beden dili eğitimi gerekmektedir. Özellikle sesletim eğitimi kapsamında bulunan prozodik unsurlar iletişim sürecinde o dile ait en az ses ve dilbilgisi kurallarını bilmek kadar önemlidir. Dilbilgisel hatalarına rağmen sesletimleri daha iyi olan yabancı dil konuşucularının, dilbilgisi kurallarına uyarak konuşanlardan daha başarılı konuşmalar yapabildikleri bilinmektedir. Buna göre, etkili iletişim için dilin kurallarından çok dilin ses özelliklerinin farkına varma ve bağlama uygun kullanmanın daha önemli olduğu söylenebilir.(KARATAY , TEKİN 2019: 2_3)

Türkçeyi doğru ve etkili kullanmada en önemli konulardan biri de vurgudur. Konuşmada, karşımızdakinin bizi doğru anlaması kadar konuşmamızla onun nazarında kalıcı bir iz bırakmamız da çok önemlidir. Bunu sağlamanın yollarından biri de vurgunun yerinde ve doğru yapılmasıdır. Türkçeyi etkili kullanmak ve güzel konuşmak isteyenlerin kelimelerin telâffuzu kadar vurgularına da çok dikkat etmeleri gerekmektedir. Türkçenin kendinde var olan söyleyiş güzelliği, birçok konuşmacının ağzında, vurgu yanlışları, vurgu eksiklikleri nedeniyle kaybolup gitmektedir. İyi bir hatibin en önemli özelliklerden biri sesine, sözüne vurgu ile canlılık kazandırmasıdır. Yerinde ve doğru yapılan vurgular, dinleyicinin dikkatini konuşmacının üzerinde yoğunlaştıran en önemli nedenlerdendir. Dinleyicileri etkilemede seslerin doğru telâffuzundan, doğru çıkarılmasından hemen sonra vurgu gelmektedir. Sesin kuvvetliliği veya zayıflığı, alçaklığı veya yüksekliği dinleyicinin her zaman ilgisini uyandırır. Bu bakımdan etkili konuşmada vurgu çok önemlidir. (DURSUNOĞLU 2010: 267_268)

Birinci Bölüm

ULAMA

Ekleme, ilave etme, katma gibi anlamında olan ulama konuşmada art arda gelen sözcuklerden birincisinin sonundaki ünsüz ve ikinci sözcüğün başındaki ünlüyle ses bakımından bağlanarak söylenirler. Bu tanımdan yola çıkarak ulamayı bir dilbilimi kuralı haline getirisek şöyle diyebiliriz,, Türkçede bir sözcük ünsüzle bitiyor ardından gelen sözcük ünlüyle başlıyorsa, birinci sözcüğün son sesi ve ikinci sözcüğün ilk sesi birlikte söylenir ve buna **ulama** denir . (SEZER 2016 :163)

Örnek : yıllık ortalama   yı-lı-kor-ta-la-ma

Ulama sadece bir konuşma kuralıdır ve hiç bir zaman yazıda gösterilmez ve sadece sonu ünsüz ile bitip ilk sesi ünlü ile başlayan sözcükler arasında geçerlidir .eğer sözcükler arasında nokta, virgül gibi noktalama işaretleri kullanılmışsa ulama yok demektir . (SEZER 2016 : 164)

Ulama sırasında bazen farklı anlamlarda ortaya çıktığı görülür :

Örnek : Odam açtı

Odama çıktı (HENGİRMEN 2006 :96)

Ulama cümle içindeki bütün uygun sözcükler arasında yapılabilir. Böylelikle konuşmaya bir akıcılık kazandırılmış olur .ancak sadece ve sürekli ulama yaparak akıcı bir konuşma yeteneği oluşacağımızı düşünmemeliyiz. Akıcı ve doğru konuşma, türkçenin ses özellikleri iyi bilip bütün kurallarıyla uygulanması sonucunda elde edebiliriz (SEZER 2016 : 164).

1. Ulama ile ilgili kurallar:

1. Sessiz harfle biten bir kelimenin son harfi ve sesli harfle başlayan yanındaki kelimenin ilk harfi ile birleşir .

örnek: Elimden aldı

(e-lim-de-nal-dı)

2. Türkçede bir sözcük (k) ünsüzü ile bitiyorsa ve ardından gelen sözcük (h) ünsüzü ile başlıyorsa, konuşma sırasında bu (h) düşer .

Örnek : yemek hane

(ye/me/ka/ne)

3. Eğer kelimeler arasında durak olursa , kurala uygunda olsa ulama yapılmaz.

örnek: istiyorum, onu göreceğim.

4. Başka bir durumda ise, art arda gelen iki ünlü ,sözcüklerdeki iki ünlüden birisinin düşmesi sonucunda ulama yapıldığı görülür.

Örnek : karaca oğlan

karac'oğlan (https://selingececi.wordpress.com/2011/10/06/durak_ulama/)

5. Ulama yapıldığı zaman “p-ç-t-k” hafleriyle biten kelimeler, yazı dilinde yazılısada , konuşma dilinde , ulama yapıldığında “ b-c-d-g “ ye dönüşürler. Bu değişim ulamanın önemli ayrıntılarından biridir.

Örnek : kitap aldım

Ki-ta-bal-dım (<http://www.diksiyon.be/?pnun=19&pt=Ulama>)

6. Aruz vezni ile yazılan Divan şiiri'nde ulama vardır.

Bu örnekte olduğu gibi Yahya Kemal Beyatlı'nın "Mehtab iri güller ve senin en güzel aksin" dizesindeki "güzel aksin" sözcüklerinin vezn gereği "gü_ze / lak_sin" olarak okunması gerekir (SEZER 2016 : 165_167)

7. “ip” zarf fiil eki virgöl görevi gördüğü için bu sözcükten sonra sesli harfle başlayan bir sözcük gelse de ulama yapılmaz .

Örnek: Eve gidip eşyalarını toplayacakmış

8. Vurgunun olduğu yerde ulama olmaz .

Örnek: Ben içime acıları gömdüm.

Cümlesinde (ben) ve (içime) sözcükleri arasında vurgu olduğu için ulama yapılmaz .

(<https://www.edebiyatogretmeni.info/ulama.htm>)

2. Aruz ölçüsünde vasl (ulama) nedir

Aruz ölçüsü ile yazılan şiirlerdeki ölçü sorunlarını yenebilmek için kullanılan yöntemlerden birisi olan ulama, kapalı bir heceyi açık hece durumuna getirmek için yapılır.

Ulamasının ,yani ünsüzle biten sözcüğü ,ünlüyle başlayan sözcüğü bağlamanın faydası şudur : Ünsüzle biten hece kapalıdır ,yani çizgi ile işaretlenir. Halbuki aruz kalıbı , o hecenin açık olmasını istemektedir . Birbirine bağlanan iki sözcükten ilkin son ünsüz harfi ,ikinci sözcüğün ünlü harfle başlayan ilk hecesini devretmiş oluruz . Böylece ilk sözcükteki kapalı olan son hece açık duruma getirmiş oluruz . (<https://www.nkfu.com/aruz-olcusunde-vasl-ulama-nedir/>)

Ulama bir aruz kusuru değil, Türkçenin ses akışına uyan bir durumdur. Ulama, en fazla yer verilmiş aruz uygulamalarından biridir ve şiirde bir ahenk yaratması bakımından da gerekli sayılmıştır. Ulama yapılacak yerde yapılmazsa kulağa hoş gelmeyen bir kesinti olur, Usta şairler bundan kaçınırlar. Esasında aruzda ulama her zaman mecburi değildir. Ulama manayı kuvvetlendirecek, sözle vezin arasında bir ahenk meydana getirecekse yapılır. Yapılmadığı durumlarda metne ne yönden etki ettiği incelenerek ona göre hüküm verilmelidir . Ulama yapmamak hata değildir. Burada şair yeri geldiğinde ahenkten ziyade veznin gerektirdiği duruma göre hareket etmelidir . (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/659376>)

İkinci Bölüm

DURAK

Konuşma sırasında anlam birimlerini birbirinden ayırmak için yapılan kısa duraklamalara **durak** denir . (HENGİRMEN 2006:96) Sözlü konuşma ve yazılı anlatımda yer yer birbirinden farklı duraklamalar yer alabilir. Cümle içindeki bu duraklamalar, genellikle kullanılan cümle türlerine ve bunların anlamla olan ilişkisine bağlı bulunmaktadır. (KORKMAZ 2021 :16)

Duraklar duygularımızı en doğru biçimde anlatmamıza yarar , konuşma sırasında duraklar doğru olarak kullanılmadığı zaman bazen önemli anlam kargaşaları ortaya çıkar.

Örnek: hırsız bakanın odasına girdi

Hırsız / bakanın odasına girdi

Birinci cümlede özne gizlidir, hırsız sözcüğünden sonra durak verilirse ,bakanın hırsız olduğu anlamı ortaya çıkmaktadır. (SEZER 2016: 96)

Bir metin seslendirilirken genellikle yazıda kullanılan noktalama işaretleri, yapılacak duraklamalar için yol gösterici olabilir. Noktadan sonra durulur. Paragraf değişimlerinde de durmak gerekir. Virgüller kısa duraklamalar için uygun olsa da, bazen konuşmanın akışında, her virgülden sonra duraklamayı gerektirmeyebilir. Gereksiz, sık yapılan suskular konuşmayı yavaşlatır, hiç suskusuz yapılan konuşmalarsa (soluk almadan konuşmak) çoğunlukla anlaşılmaz olur. Hiç noktalama işaretinin olmadığı bir yerde ise, anlamda bir bozulma olmayacaksa vurgu amacıyla duraklama yapılabilir. Önemli olan, konuşmanın akışını ve genel tempoyu bozmamaktır. duraklama aynı zamanda soluk almak için iyi bir fırsattır, özellikle uzun seslendirmelerde solunum eksikliğinden kaynaklanan ses yorulmalarının ve tempo bozulmalarının önüne geçer. Bir anlamda soluk (ya da konuşma) noktalaması diyebileceğimiz bu tür suskular, vurgu ve tonlama kadar, konuşma hızını da etkilerler. Çok hızlı konuşan kişiler, soluk noktalamasına dikkat ederlerse, hızlarını düşürebildiklerini görecektirler. (SEZER 2016 :215)

Konuşma sırasında metin akışına göre duraklar oluşturmak zorundayız. Bu duraklar;

a) ok kısa olabilir. Yapılan sadece duraklamadır. Soluk almıyorsunuz, çok kısa duraklıyorsunuz. “Sorun var, ama çözüm de var.” cümlesinde virgl işaretinden sonra duraklama yapılması gerekir. Ama bu duraklama o kadar kısadır ki nefes almaya imkan tanımaz.

b) Biraz uzunca olabilir. Bu duraklamalarda soluma yapılmaktadır.

rnek: “Biz kendimizi başarılı olmaya, engellerimizi aşmaya adadık. Tüm gücümüzle büyük geleceğimiz için çalışmaya devam edeceğiz.” Burada iki cümle arasındaki durak biraz uzunca olan ve soluk alınan duraktır. (<https://selingecici.wordpress.com/2011/10/06/durak-ulama/>)

1. Şiirde Durak :

Hece ölçüsü ile yazılan şiirlerde ölçü kalıpları içindeki durma yerlerine durak denir . "Durak", hece ölçüsüne uyum sağlayan bir çeşit ses kesimidir. Güzel bir şiirde, sözcük tam durak yerinde biter ve okuyana uygun bir nefes payı verir . Duraklar hiçbir zaman sözcüğü bölmez; sözcük sonlarına gelir. Heceyle oluşturulan bütün şiirlerde durak aranacak diye bir kural da yoktur. Yani hece ölçüsüyle oluşturulmuş duraksız şiirlerimiz de vardır.(<https://www.turkedebiyati.org/forum/konular/945-siirde-durak>)

1.1. Şiirlerde Durak Nasıl Bulunur ?

Bir hecenin belli bölümlere ayrılması durgunlanma olarak bilinmektedir. Bu bölümlerin okuma esnasında hafifçe durularak vurgulanmış olan yeri ise durak şeklinde ifade edilir. Bu bağlamda hece ölçüsü kalıbı, dizilerdeki hece ölçüsüne bağlı olarak bulunur . (<https://www.milliyet.com.tr/egitim/durak-nedir-hece-olcusunde-durak-turleri-nelerdir-siirlerde-durak-nasil-bulunur-6596921>)

Durağın ne olduğunu anlamak için şu örneğe bakalım :

Bel vurdukça/inil inil/iniler

Aşağıdan/akar gelir/gemiler

Birinci ve ikinci bölümlerdeki sözcüklerin hece sayıları dörder, son bölümdekilerin hece sayıları da üçerdir. Okurken dikkat edersek, ilk dört heceden sonra kısa bir duraklama yapıyor, sonra ikinci dört heceye geçiyoruz; onda da aynı duraklamayı yaptıktan sonra, sonuncu parça olan üç heceyi okuyoruz. Bu durup durmamalar bizim elimizde değildir. Buna bizi ölçü zorluyor. İşte bu örnekte olduğu gibi mısraları okurken belli hece sayısından sonra durakladığımız yere, hece ölçüsünde durak diyoruz.(<https://www.nkfu.com/hece-olcusunde-durak-turleri-ve-ornekler/>)

1.2. Nerelerde Duraklama Yapılır :

1. Herhangi bir sorudan sonra veya cevaptan sonra .

Örnek: Niçin daha çok çalışmayalım?— İstersek bunu başarabileceğimizi biliyoruz.

2. Ve ; işaretlerinden sonra

Örnek: İki tür tembellik vardır:– Bedensel tembellik ve zihinsel tembellik.

3. İki kısa cümle “ve” ile bağlanırsa, “ve” den önce.

Örnek: Bütün gücüyle direnerek ayağa kalkmaya çalıştı –ve sonunda ayağa kalkıp yürümeyi başardı.

4. Cümle başında geçen bütün yön kelimelerinden sonra

“esasen, aslında, evvela, bana göre, o halde, çünkü, dolayısıyla, birinci olarak...”

Örnek: Aslında, –ben de böyle güzel tablolar çizebilirdim.

5. Tekrarlanan şeylerin ilkinden önce.

Örnek: Yıldızların– Ay’ın, Güneş’in hep aynı mesajı verdiğini görüyorum.

(<https://selingecici.wordpress.com/2011/10/06/durak-ulama/>)

6. Noktadan sonra:

Örnek: Şimdi bir reklâm dinleyeceksiniz./

7. Ara sözcükler ve ara tümcelerden önce ve sonra:

Örnek: O kadar güzeldi ki, / karşınızda bir melek duruyor zannederdiniz!

8. Karşıt ifadeler vurgulanırken:

Örnek: Acısıyla / tatlısıyla / bir yılı daha geride bıraktık.

9. Ünlem ifade eden sözcüklerden ve ünlem tümcelerinden sonra:

Örnek: Aman Allah’ım! / Bu ne güzellik?

10. Özellikle vurgulanmak istenen sözlerden önce ve sonra:

Örnek: Şunu bil ki / seni çok seviyorum. (SEZER 2016: 196-197)

Üçüncü Bölüm

VURGU

Etkili konuşma ve yazmada en önemli konulardan birisi vurgudur. Vurguyu bir sözcükte bulunan hecelerden birinin ya da cümledeki sözcüklerden birinin diğer hecelere ya da sözcüklere göre daha baskılı, daha yüksek bir ses tonuyla, daha uzun bir solukla, daha belirgin söylenmesi olarak tanımlayabiliriz. (SEZER 2016 :138)

işte bu nedenle üç temel özellik ön plana çıkar ; sesin şiddeti, sesin yüksekliği ve sesin süresi (Hecenin uzun ya da kısa okunuşu). Önemli olan cümlede hangi anlamı öne çıkartmak istiyorsanız, o sözcüğe vurgu yapmalısınız . (SEZER 2016 :138) Vurgu, konuşma ve yazı dilinde “özellikle ve öncelikle belirtme, dikkati çekme ve yoğunlaştırma” anlamında bir kavram olarak da kullanılmaktadır.

Diller arasındaki en önemli ayrılıklardan biri de vurgudur. Meselâ Arapça ve Fransızca gibi dillerde vurgu, Türkçeye göre daha belirgindir.Türkçede vurgu, daha esnektir. Türkçenin bu özelliğinin ünlülerin ve yumuşak ünsüzlerin çokluğundan kaynaklandığı düşünülebilir. Bütün bu durumlar, Türkiye Türkçesinde vurgunun önemini göstermesi bakımından yeterlidir. (DURSUNOĞLU 2010 :268)

Türkçe dilbilgisi çalışmalarında vurgu, kelime ve cümle ile ilişkili olarak ele alınmakta;Türkçe kelime vurgusunun genellikle son hecede olduğu belirtilmektedir. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede kelime vurgusu, vurgulanmayan bir ekle kesilmediği sürece son heceye doğru kayar. Bazı eklerin vurgulanmaması dolayısıyla vurgulu hece başka hecelere kaymaktadır. Örneğin ‘ma’ olumsuzluk eki vurgulanmamakla birlikte kelime vurgusunu kendinden önceki heceye kaydırır. **Örnek:** Danışma (DEMİR 2013: 1071)

VURGU:

1. Söze duygu değeri katar.
2. Konuşmayı etkili kılar.
3. Konuşmayı güzelleştirir.
4. Anlamın kavranmasını kolaylaştırır.
5. Yazım benzerliği olan sözcüklerin anlamını ayırt eder.
6. Duyguların söze aktarılmasını sağlar
7. Dinleyicinin dikkatini, ilgisini konuşmacı üzerinde toplar. (SEZER 2016 :139)

Vurgu, dilin doğru kullanımında iki ayırt edici özelliğe sahiptir:

1. Sesin şiddetini ayırt edici vurgu:

Sözcüğün söylenişi sırasında heceler üzerinde değişik soluk baskısı uygulanır. Sözcükteki bir hece diğerlerine göre daha şiddetli solukla söylenir.

Örnek: okul, kalem, defter (DURSUNOĞLU 2010: 269)

2. Anlamı ayırt edici vurgu:

Yazılışları aynı anlamları farklı olan sözcükleri, birbirinden ayırt etmede vurgu belirleyici olabilir. Vurgunun yapıldığı hece, anlamı belirleyici özelliğe sahiptir.

Örnek: Epeyce parası varmış. (sahip olmak)

Eve varmış. (ulaşmak) (DURSUNOĞLU 2010: 269)

1.Türkçede Vurgunun Bölümleri :

1.1.Sözcük Vurgusu:

Her sözcüğün bir hecesi üzerinde mutlaka bir vurgu vardır. İki veya daha fazla heceli sözcüklerde ve ek almış her sözcükte, hecelerden biri, diğerlerinden daha çok ses baskısına uğrar. (SEZER 2016 : 140)

Türkçede tek heceli sözcüklerde ‘en, pek, çok ..’ gibi zarıflar hariç vurgu bulunmaz ,Ancak hecede bulunan ünlülerde ses biraz daha yoğun ve belirgindir. (DURSUNOĞLU 2010: 271) .

Örnek: Bol, yaz ,ad

Türkçe sözcüklerde iki tür vurgudan söz edilebilir: İlk defa Benzing (1941) tarafından dile getirilen ve en tatminkâr olan görüşe göre sözcüklerin birinci hecelerinde sabit olan bir vurgu vardır. Buna karşılık yeri değişebilen bir de ton vardır. Bunlar zaman zaman aynı hece üzerinde bulunabilmektedir. Anlam ayırıcı olan ve Türkçede vurgu olarak anlaşılan ve yeri değişebilen öge tondur. Tonla vurgunun aynı hece üzerinde bulunması durumunda O hece daha belirgin biçimde vurgulanmış olur. (DEMİR/YILMAZ 2018: 44)

Örnek: HA.yır “olmaz, değil” ha.YIR “iyilik”

*İç hecede vurgu: Türkçe sözcüklerde orta hecede vurgu çok azdır .orta hecelerinde vurgu olan sözcükler , genellikle yabancı dillerden Türkçeye geçen sözcüklerdir.

Örnek: üniversite – lokanta

*İlk hecede vurgu: pekiştirme sıfatlarının geldiği sözcüklerde ve ünlem görevi üstlenen sözcüklerde vurgu ilk hecededir.

Örnek:bembayaz–eyvah!(HENGİRMEN2006:98-99)

İki heceliyer adlarında vurgu istisnasız ilk hecededir örneğin **samsun**. (DEMİR 2013: 1071)

*Son hecede vurgu: Türkçede fiil, ad soylu sözcükler ,özel adlar ve renk bildiren sözcüklerde vurgu genellikle son hecededir.

Örnek: vermek – çiçek – kemal – beyaz (HENGİRMEN 2006:98)

1.2. Kelime Grubunda Vurgu:

Türkiye Türkçesinde kelime grubunun vurgusu, genellikle baştaki kelimedede bulunur. Baştaki kelimenin de son hecesindedir. Kelime gruplarında iki türlü vurgu söz konusudur:

1.3. Tamlamalarda vurgu:

*İsim tamlamalarında vurgu, tamlayanın son hecesindedir:

Örnek: kapının önü, Boğaz Köprüsü

*Sıfat tamlamalarında vurgu, tamlayanın son hecesindedir:

Örnek: uslu çocuk, beyaz köşk

*Bazı sıfatlarda ise vurgu ya ilk hecede ya da ilk sözcüktedir.

Örnek: bembeyaz

*sayı sıfatlarında vurgu sayıdadır:

Örnek: yüz yıl, beş kişi

1.4. Birleşik kelimelerde vurgu:

Bitişik yazılan birleşik kelimelerde vurgu, birinci sözcükte, birinci sözcükte de son hecededir.

Örnek: köpekbalığı, sarayburma

Yardımcı fiillerle kurulan birleşik kelimelerde vurgu, ilk kelimenin son hecesindedir.

Örnek: yapıvermek, bakakalmak (DURSUNOĞLU 2010: 273)

1.5. Cümle vurgusu:

Konuşma sırasında cümlenin anlamına göre önemi belirtilmek istenen sözcüğün ,daha belirgin ve baskılı biçimde söylenmesine yada cümlede belirtilmek istenen anlama göre sözcüklerin yeri değiştirilerek (yükleme yaklaştırılarak) vurgulanmasıdır . (GENGİRMEN 2006: 102)

Yani cümle vurgusu (sözün anlamına göre) **gezici vurgudur**. Anlamda farklılık yarattığı için “mantık vurgusu”, “değer vurgusu” gibi adlar da verebiliriz. Sözcükte vurgu hecelerde önem kazanırken, cümlede sözcüklere odaklanır.

*Cümle içerisinde önemli bir vurgu olmadığını düşünüyorsanız, vurguyu yükleme yapabilirsiniz

Örnek: Radyodan çıktılar. (SEZER 2016 :145)

*Cümlede anlamca önemi olan sözcüğe dikkat çekmek istiyorsak, Sözcük ya da sözcüklerin yerini değiştirerek yükleme yaklaştırırız **Örnek:** (Yarın kardeşimle tiyatroya gideceğiz) cümlesindeki kelimelerin anlamla bağlantısı çerçevesinde vurgu yerleri de değişmektedir. Eğer cümlede kardeşime ağırlık vermek istiyorsak, o zaman (yarın tiyatroya **kardeşimle** gideceğiz)

diyerek kardeşimle kelimesini yükleme yaklaştırırız. Eğer cümlede gitme zamanına ağırlık vermek istersek, o zaman da cümleyi (kardeşimle tiyatroya **yarın** gideceğiz) biçimine söyleriz. (KORKMAZ 2021:12)

1.6. Pekiştirme vurgusu:

Söz içinde çoğu zaman vurguyu üzerinde taşıyan hecenin daha şiddetli vurgulanmasıyla, bir maksadın, bir duygunun daha iyi belirtilmesini sağlayan vurgudur. (<https://www.nedirnedemek.com/peki%C5%9Firme-vurgusu-ne-demek>)

Örnek: Çok güzel! Enfes! Zevksiz adam!

(<https://selingecici.wordpress.com/tag/pekistirme-vurgusu/>)

1.7. Eklenmede vurgu:

Türkçede genellikle hem yapım ekleri, hem de çekim ekleri sözcük vurgusunu üzerine çeker. Ancak, bazı ekler sözcük vurgusunu üzerlerine çekmezler. Ama vurgu almayan ekler oldukça azdır. Eklerin vurgu alıp almamaları genellikle sözcüklerdeki vurgunun yeri ile yakından ilgilidir. Eklerden bir kısmı vurguludur. Örneğin, son hecesinde vurgu olan Sözcüğe ek gelmesi durumunda, vurgu sona kayar:

Örnek: Okul / Okula / Okulda / Okuldan / Okullar / Okulumuzdan (HENGİRMEN 2006: 100)

Sözcüklerin ek aldıkça vurgularının son heceye doğru kaydığını söylemiştik. Ancak vurgu yalın haldeki sözcüğün son hecesinde değilse ek de vurgu çekmez. (anne - annemiz - annemizden - anneler) Bu örnekte vurgu ilk hecede, bu sözcüğe vurgu alan bir ek gelse bile vurgu yine ilk hede kalır.

1.8. Vurgu Çekmeyen Ekler

*Olumsuzluk eki **-me -ma** vurgu çekmez.

Örnek: Beni kandırma!

*Soru eki **-mı -mu** vurgu çekmez.

Örnek: Geldin mi?

*“Dahi” anlamına gelen **-de -da** bağlacı vurgu çekmez.

Örnek: Ben de gelmek istiyorum

*(-ile) (-ise) (-idi) (-iken) (-imiş) gibi bağlaç ve ekler de vurgu çekmez.

(Eklerin başındaki sesli harf düşer)

Örnek: Annemle geldim

*-ki bağlacı vurgu çekmez

Örnek: Anladım ki

*-dır - dir -dur -dür bildirme ekleri vurgu çekmez.

Örnek: Kolaydır

*-ca , -ce son ekleri vurgu çekmez.(Küçültme anlamında kullanıldığında vurgu çeker)

Örnek: Doğruca sınıfa girdim (SEZER 2016: 144-145)

*eylemin geniş zaman kipinin -im, -sin, -dir, -iz, -sınız parçalan da vurguyu çekmezler

*de bağlacı, ki bağlacı (TEKİN 1991:1)

1.9. Abartma Vurgusu

Konuşma sırasında eğer bazı kelimelere özellikle bir ağırlık vermek istersek, o zaman o kelimeyi ya da kelimedeki bir heceyi vurgularız. Abartma vurgusunda özellikle vurgulanan kelimelerdeki hecelerin ünlüleri de uzatılır.

Örnek: eyVAH, MAHvoldum , iÇİM yanıyor (KORKMAZ 2021:15)

2. Güneybatı Anadolu Ağzlarında (GBAA) Vurgu:

GBAA'da ses bilgisi ve vurgu üzerine ilk kapsamlı çalışmayı yapan Zeynep Korkmaz'dır. Korkmaz, çalışmasında vurgu ve (aslî) uzunluk üzerine tespitlerde bulunmuş; bazı bölgelerde vurgunun Ölçünlü Türkiye Türkçesinden (ÖTT) farklılaştığını belirtmiştir. Araştırmacı, özellikle Denizli, Çivril, Acıpayam ve Tavas bölgelerinde nefes vurgusunun yanında müzikal vurgunun da etkili olduğunu söz konusu yerlerde ÖTT'deki gibi vurgunun son hecede olsa bile ÖTT'den daha yüksek tonlu hissedildiğini ve yarım uzunluk meydana getirdiğini ifade etmiştir . (KORKMAZ 1994: 53)

Örnek: bi da:necik o:lan evla:dı ğa:lmış!

“Bir tanecik erkek çocuğu kalmış”

Korkmaz'ın işaret ettiği noktalardan biri de konuşanın cümlede önemli gördüğü kelimeyi şiddetle vurgulama yolunu seçmiş olmasıdır. Hatta konuşucu, ÖTT'ye göre olan kelime vurgusunu değiştirmektedir. Korkmaz, bu durumun sebeplerinin tam olarak izah edilemese de konuşucunun kelimeye verdiği önem derecesinden kaynaklandığı kanısına varmaktadır. (KORKMAZ 1994: 54)

Örnek: olu: dimiş.

“Olur, demiş.”

Korkmaz'ın üzerinde durduğu bir diğer husus da ÖTT'de olan vurgu kurallarına uyan alıntı kelimelerin, ağız bölgesinde yer yer değişiklik gösterdiğini belirtmesidir. (KORKMAZ, 1994: 54- 55)

Örnek: Duzludu mayine olduk

“Tuzla'da muayene olduk.” (SİS,ATEŞ 2018 :1071)

3. Sarıgöl İlçesi Ağzlarında (SA) Vurgu :

Sarıgöl ağzlarında kelime vurgusunun ÖTT'ye göre farklı olduğu örneklerle rastlanmaktadır. Söz konusu bölgeye ait çalışma, Sarıgöl'ün 29 köyünden alınan 73 derlemeye dayandırılarak ortaya konmuş; derlenen metinlerde özellikle dikkat çeken örnekler verilmeye çalışılmıştır. Olan vurgunun genellikle ÖTT'yle örtüştüğü görülmekle birlikte burada üzerinde durulması gereken husus vurgu farklılaşmalarının sebepleri üzerine bir izahın olması gerektiğidir. Bu nedenle

özellikle derlemelerin metne geçirilirken dinleyence kulaktan belirgin şekilde hissedilebildiği vurgu, çalışmaya değer görülmüştür. Söz konusu bölgede vurgunun bu kadar derecede hissedilmesi Korkmaz'ın da dikkatini çekmiştir. (SİS,ATEŞ 2018 :1072)

Kelime Tabanlarında Vurgu

Sarıgöl ilçesi ağızlarında kelime tabanının ÖTT'den farklı vurgulandığı örnekler şunlardır:

1. İki Heceli Kelimelerde

İster Türkçe ister alıntı olsun yalın durumdaki iki heceli kelimelerde vurgunun ÖTT'ye nazaran ilk heceye kaydığı görülmektedir. Korkmaz'ın, konuşanın kelimeye verdiği önem derecesine dayandığı bu tür vurgulama sebebinin iki şekilde izah etmek mümkündür. Öncelikle konuşucu önem verdiği kelimeyi/sözü belirtmek için cümlede farklı odaklama yolunu seçebilir. Odaklama, cümlede ortaya çıkan bir durumdur. Odaklanan söz/kelime hem cümle vurgusunu üstünde taşır hem de tonlama, durak gibi bürünsel unsurlarla konuşucu tarafından desteklenir ve cümlede diğer unsurlardan farkı öne çıkarılmış olur (ERGENÇ, 1989: 51-52; DEMİRCAN, 2001: 151; ÜSTÜNOVA, 2007: 123-124) .

SA'da da yeni bilgi grubu, diğer bürünsel unsurlarla desteklenmekle birlikte ÖTT'deki olan kelime vurgusu ilk heceye kaydırılmakta; böylece önemsenen unsur, vurguyla anlam ayırt edici olmaktadır. Ancak cümlede vurgulanan kelime hecesi aynı zamanda en yüksek perdeden tonlamayı üzerinde barındırır. Aşağıdaki cümlede yeni bilgi olarak addedilen kelime "bohçu"dur ve kelime vurgusu ilk hecededir. Ayrıca kelime cümlede yüksek perdeden tonlanarak odaklanmıştır:

Örnek: geni bi **bohçu** düre:le:di

"Yine bohça dürüp verirlerdi." (SİS,ATEŞ 2018 :1072)

2. Üç Heceli Kelimelerde

SA'da yalın durumdaki üç heceli kelimelerde de vurgunun ilk heceye kaydığı görülebilmektedir:

Örnek: sallançeş gurulu

"Salıncak kurulur." (SİS,ATEŞ 2018 :1074)

2. Zarflarda Vurgu

SA''da zarfların vurgusu genellikle ilk hecededir. Bu yönüyle SA, ÖTT ile benzerlik göstermektedir. SA''da, ÖTT''den farklı olarak bu tür kelimelerde vurgunun yanında tonlamanın da etkisi vardır. Tonlama, ezgiye dayalı olduğundan cümleye müzikal bir etki katmakta ve zarflardaki vurgulu hecenin yüksek tonda söylenmesine neden olmaktadır:

Örnek: nası “nasıl” (SİS,ATEŞ 2018 :1075)

3. Özel Adlar

1. Kişi Adları

Ağız bölgesinde kişi adları veya unvanların vurgusu genellikle ilk hecededir. ÖTT''de ise kişi adları vurgusu ünlem (seslenme) dışında son hecededir. SA''da bu şekildeki vurgulamanın sebebi, özel isimleri diğer kelimelerden ayırma çabası olarak izah edilebilir:

Örnek: bilal “Bilal” (SİS,ATEŞ 2018 :1075)

2. Yerleşim Yer Adları

Sarıgöl ağızlarında, ÖTT''deki gibi iki heceli yerleşim yer adlarında vurgu ilk hecededir. Ancak üç ve daha çok hecelilerde vurgu, ÖTT''dekinden farklılık gösterebilir. ÖTT''de üç ve daha çok heceli yerleşim yer adlarında vurgu, hecenin açık ya da kapalılığına göre değişmektedir (Demir, 2002: 53-61). Ağız bölgesinde ise genellikle vurgu ilk hecededir. Yine bu durum özel isimleri fark ettirme çabasıyla açıklanabilir :

Örnek: almanyıda “Almanya'da” (SİS,ATEŞ 2018 :1076)

SONUÇ

Bu araştırmada Türkçe ses bilgisinin bir dalı olan , bürünsel özellikler yada brn bilimi konusuna incelenme yapılmıştır. Türkçenin bürünsel özellikleri sesbilimin önemli konularından biri sayılır, çünkü sesleri oluşturan konuşma cihazı her insanda aynı olduğu halde dilin bürünsel zelliklerili vasıtasıyla konuşmak biçimi insandan insana yada dillden dile değişir.

Bürünsel zellikleri dinleyiciye farklı mesaj ve algılama biçimlerini verir mesela vurgudan bahsedilirse cümlenin hangi kelimesinde veya kelimenin hangi hecesi üzerine yapılırsa anlamda değişikliler çıkabilir.

KAYNAKÇA:

Yazılı kaynaklar

- SEZER, Nilüfer, Fonetik Ve Diksiyon, İstanbul Üniversitesi, Dil ve edebiyat dergisi , 2016
- HENGİRMEN , Mehmet , Türkçe Temel Dilbilgisi, Ankara , 2006
- KORKMAZ , Zeynep ,Türkiye Türkçesinin Ses Bilgisi Üzerine Notlar 2 , Türk Dili Kurumu , Dil ve edebiyat dergisi, 2021 , cilt: 120, sayı: 830
- DURSUNOĞLU, Halit ,Türkiye Türkçesinde Vurgu, Atatürk Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü dergisi , 2010
- DEMİR, Nurettin ,YILMAZ, Emine ,Türkçe ses bilgisi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, 2018
- TEKİN, Talat , Türkçede Kelime Vurgusu Kuralları, Dilbilim Araştırmaları Dergisi , 1991, cilt: 2
- ÜSTÜNOVA, Kerime ,Türkiye Türkçesinde Önemlenen Bilgiyi Vurgulama Yolları, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2007.
- DEMİRCAN, Ömer ,Türkçenin Ses Dizimi, İstanbul: Der Yayınları ,2001
- KORKMAZ, Zeynep, Güney-batı Anadolu Ağızları, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994
- ERGENÇ, İclâl ,Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi, Ankara,1989

- DEMİR, İmdat ,Türkiye Türkçesinde Parçalar Üstü Sesbirimler, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, 2002
- KARATAY, halit _TEKİN Gökçen , konuşma eğitiminin bürün özellikleri ve öğretimi , Kesit akademi dergisi, 2019 , cilt: 18
- SİS, nesrin_ ATEŞ ,ayşe, Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde vurgu, 2018, cilt:68
- İVOSEVIC ,senka, ANKARA ÜNİVERSİTESİ, Bürün bilgi yapısı ve sözcük dizilişi etkileşmesi, TÜRKÇE-SARPÇA örneği ,2011

Elektronik kaynaklar

- (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/659376>)
- (<https://www.nkfu.com/aruz-olcusunde-vasl-ulama-nedir/>)
- (<https://www.edebiyatogretmeni.info/ulama.htm>)
- (<http://www.diksiyon.be/?pnum=19&pt=Ulama>)
- (https://selingececi.wordpress.com/2011/10/06/durak_ulama/)
- (<https://www.milliyet.com.tr/egitim/durak-nedir-hece-olcusunde-durak-turleri-nelerdir-siirlerde-durak-nasil-bulunur-6596921>)
- (<https://www.turkedebiyati.org/forum/konular/945-siirde-durak>)
(<https://www.nkfu.com/hece-olcusunde-durak-turleri-ve-ornekler/>)
- (<https://www.turkedebiyati.org/vurgu-ve-cesitleri/>)
- (<https://www.nedirnedemek.com/peki%C5%9Firme-vurgusu-ne-demek>)